

מבט על, גיליון 799, 18 בפברואר 2016

הציר הסוני מפגין שרירים

גליה לינדנשטראוס ויואל גוז'נסקי

חתומת הסכם הגרעין בין איראן והמעצמות וכן תחילת הסרתם של העיצומים הכלכליים מעל איראן במחצית ינואר 2016, היו אירועים מכוננים מבחינת ערב הסעודית, שחיזקו בממלכה את התומכים בהמשך המדיניות הפרו-אקטיבית כלפי איראן. במקביל, המעורבות הצבאית הרוסית בסוריה וכן והמשבר שנוצר בין טורקיה לרוסיה בעקבות הפלת המטוס הרוסי בשמי טורקיה הובילו לשינוי כיוון מסוים גם במדיניות החוץ הטורקית. התפתחויות אלו הגבירו את החיפוש הטורקי אחר קרבתן של ערב הסעודית ויתר מדינות המפרץ. נקודת שיא של תהליך התקרבות זה הוא באישור להצבתם של מטוסי קרב של ערב הסעודית בבסיס חיל האוויר הטורקי אינגירליק (ואולי בהמשך גם להצבת כוחות קרקע) – רשמית, כחלק מהמאבק ב'מדינה האסלאמית', אך למעשה, כצעד המסמל את אחדות הכוחות בין המדינות.

טורקיה היא שחקן מפתח בעיני אלו האמונים על ההתאמות הנדרשות במדיניות החוץ והביטחון הסעודית לאור ההתפתחויות האזוריות, כשטרתה המוצהרת של ערב הסעודית, היא בלימת השפעתה המתחזקת של איראן במרחב. עבור ריאד, שהרכיב העדתי הוא מרכזי ביחסה לאיראן – טורקיה היא מעצמה אזורית, סונית, שאינה מממשת את הפוטנציאל שלה משום שאינה מאמצת מדיניות אגרסיבית יותר כלפי איראן.

באופן כללי, מאז עלייתו לשלטון של המלך סלמן בן עבד אל-עזיז בינואר 2015 ניכרים ניסיונות ההתקרבות בין טורקיה לערב הסעודית. עבור ערב הסעודית, התגובות של המדינות להוצאתו להורג של המטיף הסעודי-שיעי, שייח' נימר אל-נימר, היוו מעין נייר לקמוס למבחן נאמנות. ביחס להוצאה להורג של נימר אל-נימר אמר ארדואן שזהו "עניין משפטי פנימי" של ערב הסעודית, ואנקרה גינתה את ההצטות של הנציגויות של ערב הסעודית בטהראן ובמשהד בעקבות ההוצאה להורג וכינתה אותן "דבר פסול". בה בעת, מאנקרה יצאה גם קריאה לערב הסעודית ולאיראן לחזור לנתיב הדיפלומטי ולפעול להפחתת המתחים ביניהן – עדות לרצון הטורקי לשמור על יחסים תקינים עם איראן ולחוסר התיאבון שלה ממעורבות רבה מדי בסכסוך בין השתיים. זאת, עקב התלות הטורקית בייבוא אנרגיה ובפרט גז טבעי מאיראן (איראן היא ספקית הגז השנייה בחשיבותה של טורקיה אחרי רוסיה, וב-2014 טורקיה ייבאה כ-18 אחוזים מהגז הטבעי שהיא צורכת – מאיראן), כמו גם הרצון הטורקי להגדיל משמעותית את היקף הסחר בין המדינות בעקבות הסרת העיצומים הכלכליים מעל איראן.

במקביל לתמיכה הרטרורית בריאד, טורקיה הצטרפה ל-'קואליציה הצבאית האסלאמית נגד הטרור', שעליה הכריזה ערב הסעודית בדצמבר 2015, אשר מונה 34 מדינות, אך אינה כוללת את איראן. בנוסף, טורקיה וערב הסעודית מפגינות תמיכה רבה ופומבית יותר מאשר בעבר בממשל האוטונומי הכורדי בצפון עיראק, כחלק מהניסיון שלהן לאזן כנגד ההשפעה האיראנית בעיראק, וערב הסעודית אף תפתח החודש קונסוליה בארבייל (לטורקיה קונסוליה שם כבר מ-2010). יש אף לזכור, שטורקיה הביעה בעבר תמיכה בהתערבות הצבאית של ערב הסעודית בתימן ואינה מבקרת את ההשלכות ההומניטריות השליליות של התערבות זאת. על רקע ביקורו של ראש ממשלת טורקיה, אחמט דוואטולו בערב הסעודית בסוף ינואר, כשהוא מלווה במספר שרים ובראש השירות החשאי, שוב עלו סברות לגבי אפשרות של חיזוק שיתוף הפעולה בין טורקיה לערב הסעודית, ובפרט לגבי תיאום עמדות ביניהן לקראת סבב השיחות השלישי בג'נבה (שביתניים הושעה), במסגרת המאמצים להביא לסיומה של מלחמת האזרחים בסוריה. טורקיה וערב הסעודית מתוסכלות, כך נראה, מהמדיניות האמריקאית ביחס לסוריה, אשר למשל אינה לגמרי פוסלת את האפשרות שנשיא סוריה, בשאר אל-אסד, יישאר בשלטון לפחות בתקופת ביניים, ושתיהן מבקשות להיעזר אחת בשנייה כדי לשנות מדיניות זו. לחץ זה על ארצות הברית כבר הניב הצלחה אחת, כאשר הוחלט שנציגי מפלגת האיחוד הדמוקרטי (PYD), על אף היותם הגורם הדומיננטי בקרב הכורדים בסוריה, לא יהיו בין המזומנים לשיחות בג'נבה. בכך התקבלה העמדה הטורקית, שלפיה המפלגה היא שלוחה של ארגון המחותר הכורדית הפועל בתוך טורקיה, ה-P.K.K., ועל-כן היא פסולה. מעבר לכך, ניכר תסכול טורקי וסעודי מההתערבות הצבאית הרוסית בסוריה ומכך

שהתערבות זאת לא זו בלבד שהיא מסייעת להישארות אסד בכיסאו אלא היא גם מאיימת על כוחות המורדים שבהם תומכות טורקיה וערב הסעודית ועל הגישה להעברת סיוע לכוחות אלו. יש לציין, שטורקיה וערב הסעודית כבר החליטו בעת ביקורו של נשיא טורקיה, רג'פ טאיפ ארדואן, בריאד בדצמבר 2015 (שהיה ביקורו השלישי של ארדואן באותה שנה בערב הסעודית), על הקמת מועצה לשיתוף פעולה אסטרטגי ביניהם.

תמיכת טורקיה באחים המוסלמים והתנגדותה למשטרו של הנשיא עבד אל-פתאח א-סיסי במצרים אמנם מהוות מכשול בפני התקרבות בינה לבין ערב הסעודית, כמו בינה לבין יתר מדינות המפרץ, אך ערב הסעודית עצמה מגלה כיום גישה פרגמטית יותר מאשר בעבר ביחס לאחים המוסלמים. מבחינתה, האיום הגדול הוא כוונות ההתפשטות האיראניות ומכאן רצונה לגבש גוש סוני גדול ומאוחד במרחב. לצד השיקולים הגאו-אסטרטגיים של הצדדים, מדינות המפרץ, בראש ובראשונה ערב הסעודית וקטאר, הן משקיעות משמעותיות במשק הטורקי.

מזה כמה שנים זוכים היחסים בין טורקיה לקטאר לעדנה, והם הגיעו לשיא חדש כאשר בדצמבר 2015 הוכרז על בנייתו של בסיס צבאי טורקי בקטאר שבו יוצבו כ-3,000 חיילים. על אף שלטורקיה יש כוחות בצפון עיראק, בנייתו של בסיס בקטאר והיקף הכוחות שיוצבו בו הם תקדימיים מבחינת נוכחות כוחות צבא טורקיים במדינות המזרח התיכון. כן התחייבה טורקיה להמשיך באימון כוחות הצבא הקטאריים. מעבר לשיתוף פעולה אסטרטגי-ביטחוני זה, קיים שיתוף פעולה בתחומי הכלכלה והאנרגיה בין המדינות. בהקשר זה יצוין, שאמנם טורקיה מעוניינת להגדיל את כמות הגז הטבעי הנוזלי הנרכשת מקטאר, אך מתקני הקליטה הקיימים כיום בשטחה מוגבלים מבחינת גודלם.

טורקיה, מבחינתה, עושה מאמצים לשקם את יחסיה גם עם איחוד האמירויות ובפרט לשכך מתח שנוצר ביניהן על אותו רקע של המתח ששרר בינה לבין ערב הסעודית – הביקורת החריפה באנקרה נגד א-סיסי ותמיכתה באחים המוסלמים, כשמנגד תמיכת איחוד האמירויות בהפלת מוחמד מורסי מהשלטון במצרים ביולי 2013. ביטויים למתיחות הם הקיפאון בהיקף הסחר בין טורקיה לאיחוד האמירויות (וזאת, בניגוד לצמיחה בסחר בין טורקיה ליתר מדינות המפרץ) וכן אי-איושו של תפקיד השגריר מטעם האיחוד באנקרה מזה זמן רב – המהווה איתות, כך נראה, לאי-שביעות הרצון של אבו דאבי ממדיניות אנקרה. שר החוץ הטורקי, מבלוט צ'בושולו, אמר באחרונה שהוא מתכנן ביקור קרוב באיחוד האמירויות, כנראה במטרה לנסות ולפתוח דף חדש ביחסים.

אינטרס נוסף של אנקרה בהידוק היחסים עם מדינות המפרץ קשור לבידוד הדיפלומטי שלה במרחב. בעת כתיבת שורות אלו אין שגריר טורקי בישראל, מצרים וסוריה. בהקשר זה יצוין, שהצלחה סעודית למנף את הסיוע הכלכלי שהיא מעניקה למצרים להצלחה במאמצי התווך בין מצרים לטורקיה, שתתבטא בהחזרת השגרירים לאנקרה וקהיר, ייתכן שתקל על ישראל לקדם את שיקום היחסים בינה לבין טורקיה. אחד הגורמים המעכבים הגעה להסכם בין טורקיה לישראל בדבר נורמליזציה ביניהן הוא החשש המצרי, שבמסגרת הוויתורים הישראליים לטורקיה תזכה טורקיה בתפקיד משמעותי יותר ביחס לרצועת עזה, אשר יחזק הן את חמאס והן את האחים המוסלמים במצרים. זאת ועוד, הצלחה של ערב הסעודית במאמצי התיווך בין טורקיה למצרים תביא להידוק יחסי טורקיה עם מדינות נוספות במפרץ, וכך תסייע בגיבוש חזית סונית במרחב.